

НАСТАВА

Проф. Д-р Раде ПЕТРОВИК, Сараево

МЕСТОТО НА НАСТАВАТА ПО ИСТОРИЈА ВО РЕФОРМИРАНОТО НАСОЧЕНО ОБРАЗОВАНИЕ

Проблематиката на наставата по историја во насоченото образование во Југославија не случајно беше поставена на VII конгрес на историчарите на Југославија. За тоа постојат повеќе причини, како пошироки светски, така и потесни наши национални.

На XIV меѓународен конгрес на историчарите што се одржа 1975 година во Сан Франциско, „од разни страни имаше предупредувања дека на историјата треба да ѝ се обезбеди соодветно место во наставата на сите степени, зашто постои опасна тенденција: уделот на историјата во наставата да се намали“¹⁾. А веќе се знае дека во програмата за XV меѓународен конгрес, кој ќе се одржи 1980 година во Букурешт, во секцијата за големи методолошки прашања е сврстена и темата: „За местото и улогата на наставата по историја, посебно средношколската настава во формирањето на човекот во XX век“. Сево ова зборува за една состојба која не е само наша. Поради тоа треба да очекуваме расправата на нашиот конгрес да има одзиви во Букурешт, како резултат на југословенската практика и искуства. Позицијата на историјата во современиот свет, особено — оној индустриски развиениот, очигледно не задоволува. Сегашните тенденции укажуваат на постојано влошување на таа позиција. Технолошкиот прогрес сè повеќе ги потиснува историските дисциплини под изговор на борба против историцизмот, особено во наставата. Во истовреме очигледна е дезалиенацијата и стремежите кон митовите и националниот романтизам. Современиот човек, а интелектуалецот посебно, во позрело доба обично по завршувањето на школувањето, чувствува сè поголема потреба за историски знаења, односно тоа го чувствува како празнина во своето образование. Кај нас тоа особено се јавува во вид на барање за научно, марксистичко вред-

1) F. Zwitter XIV меѓународен конгрес за историски науки во Сан Франциско 22—29 VIII 1975, ЈИЧ, 1—2, Београд 1976, стр. 11.

иување на минатото и пресметнување со она што го наречуваме граѓанска митоманија. Поради тоа јасно ни е дека историјата има своја специфична општествена функција во современото општество, а особено во нашето. За ова доста добро и посебно е пишувано кај нас и е расправано на некои поранешни стручни собири на историчарите²⁾.

Кога пак станува збор за нашите внатрешни причини, треба да потсетиме дека како Сојузот на Друштвата на историчарите на Југославија, така и републичките и покраинските Друштва им го посветуваа нужното внимание на проблематиката од наставата по историја во сите нејзини аспекти, иако сите акции и резултати не се доволно познати ни толку евидентни. Имено, сето тоа изгледа доста распарчено и необединето па поради тоа и не може да се согледа како целина. Сегашниот реформен миг бара за овие важни прашања да се расправа на овој конгрес како највисок стручен и научен собир на историчарите на Југославија. Тоа е сосема во сообразност и со интенциите на нашата самоуправна социјалистичка демократија: најширок круг непосредни работници во оваа област да ги изнесат своите погледи на движењата и одлуките што во општеството се донесуваат. Наш впечатокот е дека за одредени работи, врзани токму за оваа проблематика е расправано дури и меѓу историчарите во потесни кругови, и без доволно согледување на целината. А тоа ниту може да се оправда од гледиште на системот, кој сака да мобилизира што поширок круг учесници, а ниту ни е потребно. Кон ова не е на одмет да се потсетиме дека целиот наш образовен систем повеќе години се наоѓа во процесот на својата самоуправна трансформација, што е посебно и фиксирано во програмските документи на Сојузот на комунистите на Југославија и во Уставот, а детално назначено во Резолуцијата за задачите на Сојузот на комунистите на Југославија во социјалистичката самоуправна преобразба на воспитувањето и образованието што е усвоена на X конгрес³⁾. Врз таа идејна основа се донесуваат конкретни стручни одлуки согласно со нашиот федеративен систем, во секоја република и покраина, било да се работи за закони, наставни планови и програми, учебници, било да се тоа други релевантни акти. Во тој склоп се донесуваат решенија и за наставата по историја на сите нивоа. Самоуправната преобразба на образованието и воспитувањето во Југославија претставува стратешко прашање

2) Погледни за ова: Актуелни прашања од наставата по историја, Научна книга, Београд 1970, потоа: Прв југословенски симпозиум за наставата по историја, Нови Сад 1972. Детален приказ на трудовите на територијата на Југославија изнесува д-р Лазар Ракиќ во написот: Поновата литература од методика на наставата по историја, стр. 99—112, од наведениот Новосадски симпозиум.

3) X конгрес на СКЈ — стеногр. белешки, Белград 1975, кн. 4, стр. 144...

на нашиот целокупен нагаташен развој, па во тој процес исчезнуваат или се распаѓаат контурите на старата школа, се изградува нешто ново што, понекогаш, и не може во целина да се согледа. Така е и со нашиот предмет — со историјата како наставна дисциплина. Предмет кој секогаш бил фундаментална дисциплина на општото и националното образование и воспитување и како таков имаше доминантно место во структурата на наставниот план. Постепено со години сè повеќе ја губеше таа позиција, така што денес се наоѓа во еден вид дефанзива во однос на новите дисциплини што влегоа во наставните планови, а кои порано ги немаше. Сите овие промени навистина беа неподготвувани и не ја согледуваат целината, па според тоа ни рефератот не може да даде целина кога таа како таква не ја дало ни општеството, а особено во стручен и практично-конкретен вид.

Ова треба да се има предвид кога се води расправа која има задача да утврди заклучоци и насоки за практична акција на нашите членови, на органите и организациите. Ние тука и расправаме од гледиште на реформа на образованието, по можност да дадеме сопствен придонес во изградбата на новото училиште и во неговиот склоп да го утврдиме адекватното место на наставата по историја. Според тоа, нашиот разговор треба да има мошне практична смисла и треба да биде лоциран во конкретните услови на југословенската стварност, која најдобро ни е позната и поради тоа што тука конкретно дејствуваме. Општите расправи за местото и улогата на историјата воопшто и наставата по историја посебно во современото општество заемаа доста значајно место во нашите досегашни разговори, и речиси на тоа нема што повеќе да се додава⁴). Но, на подрачјето на конкретната реализација знаеме дека многу работи на соодветни места веќе се извршени, меѓутоа, остануваат други што треба да се извршат. Земено во целина тоа е сепак еден процес што треба постојано да се усовршува.

Не е тајна дека историчарите не се задоволни со положбата на својот предмет и дека имаат чувство како тој се поттикнува. Во таква атмосфера главната битка се води за бројот на часовите или попрецизно, тој број евентуално да се зголеми. Причините за тоа се повеќекратни, почнувајќи од навистина зголемената научна и издавачка продукција до огромниот број школувани историчари што денес ги имаме. Поради тоа наша задача е критички и самокритички да ја согледаме нашата позиција и со своите стручно фундирани и разумно аргументи-

⁴) Во делата што веќе се наведени под бр. 2, можен е подетален увид. Посебно укажуваме на написот на д-р Сима Кирковиќ: Основни проблеми на наставата по историја, Актуелни прашања..., потоа трудот на д-р Андреја Митровиќ: Историска свест — со посебен осврт на педагошката страна на прашањето, Прв југословенски симпозиум...

рани пристапи да го дадеме својот прилог, како стручно здружение на историчарите на Југославија во вкупните напори за уривање на старото, класно училиште и да помогнеме во изградбата на еден нов систем на постојаното образование како низ школскиот, така и преку другите форми.

Како што е истакнато и во насловот и денеска станува збор за местото на наставата по историја, во реформираното „насочено образование“, а тоа значи согласно на нашата позитивна уставна регулатива — во сите форми на наставата по основното училиште. Според тоа, тука се вклучуваат: средното, вишното и високото школоство. Тоа сочинува, или би требало да сочинува една органска целина во која едното би произлегувало од другото, но наедно сето тоа би имало и завршен вид. Наша задача е тоа да го согледаме во целина, додека другите два кореферати: на м-р Милутин Поповиќ од Белград и д-р Хрвое Матковиќ од Загреб ќе навлезат во специфичните подробности на првата и втората фаза на реформираното средно образование во сегашниот миг.

Како што стојат сега работите, а тоа овде треба посебно да се истакне и подвлече, најкомплетна настава по историја денеска се наоѓа во основното училиште, каде што историјата е застапена од шесто до осмо одделение со по два часа неделно, а во петтото одделение со по еден час неделно. Покрај тоа, во основното училиште постои уште и дополнителна и додатна настава. Основното училиште, инаку, има најголем број ученици, а и сега во него работи значителен број професори по историја. Гледано програмски, на овој степен програмата е најкомплетна; егземплярно ги опфаќа сите најзначајни историски целини од најстарите времиња па до денес кои доста добро се распоредени, како по време, така и по изборот на содржините. На оваа основношколска или општообразовна целина, програмски логично ѝ припаѓа и следното ниво на образование па би требало да му се приклучат и првите две години (прва фаза) на средното насочено образование (таканаречени први две години на средното училиште) каде што наставата по историја во цела Југославија е предвидена околу 70 часа годишно, односно 140 часа за две години. Програмски, во овие две години тежиштето е на историјата од XVI-от век па натаму, додека поранешните периоди симболично се застапени сè на сè околу 25 часа. Тоа значи дека во тие 25 часа треба да се обработи она што е ставено во програмата за стариот и средниот век. Од сево ова произлегува заклучокот, доста важен за нашата идна работа, нашата денешна расправа како и за акциите што треба да ги водиме: нашиот акцент мора да биде на овие шест години (четири во основното и првите две во средното училиште) каде што историјата најкомплетно е застапена, се разбира со исклучок на факултетите. Другите две години од средното

насочено образование (втора фаза), односно третата и четвртата година на средното училиште осетно го смалуваат просторот на историјата гледано во целина или во споредба со поранешните состојби или во споредба со она што денес го имаме. Ако сакаме тој однос процентуално да го изразиме за трета и четврта година тоа би изнесувало околу 20% во однос на 100% како што беше порано.

Сево ова упатува на помисла за неопходност од сообразување со овие промени и на високошколските институции кои се занимаваат со образование на наставни кадри. Тоа значи сообразување или да се сообразиме со ситуацијата во која како целина, за нашиот предмет, доминира основното, а не средното училиште. Тоа е доста силна промена за која не се води доволно сметка, најмногу поради непознавањето на вистинската состојба на работите. Освен тоа, со оглед на ситуацијата во која што се најде секој предмет, а особено оние кои по традиција имаа значајно место во структурата на наставните планови, може да се рече дека барањето за зголемување бројот на часовите по историја тешко би можело да се прифати зашто во себе нужно би морало да назначи: од кој друг предмет би се одзеле тие часови. Тоа е тешка битка, која уште во почетокот, ако се тргне по тој пат би била осудена на неуспех. По наше мислење би требало да се оди во друг правец. Во кој?

Нашата акција би морала да тргне првенствено по правецот на подобрување на наставните програми, со сите други подобрувања и промени. Пред сè поради тоа што во првите две години од средното насочено образование имаме 4—5 предмети кои, повеќе или помалку треба во целина да го дадат општественото образование. А пет предмети навистина не се малку, ниту по времето што им стои на располагање во сегашните наставни планови (околу 700 часа за две години) ниту по материјалот, иако тежиштето е на модерната историја. Историјата во првите две години од средното насочено образование (првиот и вториот клас во средното училиште) околу 140 часа, Основи на марксизмот (во првиот клас) околу 70 часа. Теорија и практика на самоуправниот социјализам (втори клас) околу 70 часа, Географија (први клас) околу 70 часа, Општонародна одбрана (прв и втор клас) околу 140 часа. Конечно, тука влегува и одредена материја од некои други предмети — литература, музика, физичка култура, кои исто така претставуваат значаен фонд во општественото воспитување и образование на ученикот. Во сегашниов миг, основен и најголем проблем за нас негативен е парцелираноста на предметите и недоволната усогласеност на програмските содржини меѓу сродните наставни предмети. Сè е парцелирано, новите содржини се дадени во старите рамки на предметната подвоеност, а малку нешто е усогласено и синхронизирано. Тоа доведува, од

една страна, до економски нерационално и педагошки неоправдано повторување на една иста материја, особено историската во различни предметни програми. Сево ова кај учениците создава одбивност за ова подрачје од образованието како целина, а историјата ја прави посебно непривлечна. Понекогаш ова доведува и до тоа ученикот една одредена — иста материја кај еден наставник добро да ја знае и да добие добра оценка, додека кај другиот од истата материја да добие полоша. Според нашето мислење, барањето за исклучување на претераниот историцизам од наставните програми се однесува главно на предметите од природните науки. Но, тоа понекогаш погрешно се толкува како генерална работа, па се вршат потсечувања и на некои битни содржини во наставата по историја која е методолошки историска дисциплина и не може, се разбира, да дава историско образование без историски пристап.

Потоа, натамошна карактеристика на сегашните состојби е потиснувањето од одделни наставни програми на одредени, неопходни содржини кои нужно би добиле свое место кога наставните програми на наведените предмети интердисциплинарно би се конципирале и би имале за цел не само постигнување на добар резултат во својот, од друг одвоен предмет, туку и во сите оние предмети кои заеднички треба да даваат солидно и што посеопфатно општо општествено образование. Тука, според наше мислење, е потребна усредоточена акција, да употребиме воен термин за да се разбереме подобро, за да ја погодат подобро главната цел — општественото образование, (и ја остварат) сите, а не секој поединечно да ја погоди својата потесна цел, целта на изолираниот предмет. Јасно е дека ова бара поширок пристап во изработката на наставните програми за општественото образование во целина, а со самото тоа бара и радикално надминување на сегашната предметна, катедарска и факултетска подвоеност и изолираност. Тука подразбираме и воведување во наставата помодерни и масовни медиуми. Треба да се направи обид за градење природни спони кои ќе ги поврзуваат и сообразуваат нашите напори така што огромниот труд на секој поединец, како од учениците, така и од наставниците, ќе даде најдобри резултати. Тука ја гледаме и перспективата за положбата на наставата по историја во насоченото образование. Во така поставеното општествено образование историјата нужно, по логиката на самиот предмет, би морала да се третира како фундаментална дисциплина на општественото образование, што сега, со оглед на местото на наставата по историја во насоченото образование, не е. Таа е сега само изолирана дисциплина како и другите, која ги реализира само своите тесни и изолирани задачи. Другите тоа го работат на ист начин, само уште потесно, повторувајќи ги во своите програми бројните работи што претставуваат, пред сè, градиво на наставната

програма по историја. Оттука доаѓа и сфаќањето за историјата како област во наставата. Сево ова понекогаш има и социјални причини, а е врзано за одделна категорија наставници и број часови неопходни за нивното вработување. Зашто од наставната програма и бројот на часовите зависи дали соодветниот профил на наставник ќе има место во наставниот процес. Поради тоа ние би требало да се залагаме и да бараме поврзување и сообразување на програмските содржини од: Историја, Основи на марксизмот, Теорија и практика на самоуправниот социјализам, Географија, Општонародна одбрана, а донекаде и Литературата, Музиката и Физичката култура. На тој начин би требало да му се спротиставиме на нерационалното трошење на времето, два или трипати повеќе одошто е потребно, а особено на тоа често битните содржини кои влегуваат во рамките на историјата, да ги предаваат нестручњаци, оние што за таа работа не се подготвувале ниту се квалификувале. Истото важи и за другите профили. Зашто, ако во програмата за одреден предмет има, според објективна научна оценка, доста историско градиво и таа материја ја предава неисторичар (филозоф, социолог, политолог итн.) тогаш тоа значи дека сите тие, без оглед на претходната спрема или неспрема, работат како историчари. Тоа е исто како кога еден хирург во рамките на својата специјализација би ја третира интерната медицина. Сепак, во оваа струка така не се работи. Ние сметаме, кога станува збор за општествените дисциплини, неопходни се диференцирања доколку сакаме навистина да го подигнеме нивото на целокупниот труд околу општественото образование, па и на наставата по историја посебно и рационално да го програмираме целиот наставен процес. Уште на прв поглед може да се види дека се работи за големи барања кои често ги надминуваат и одредените сфаќања на оние кои работат на ова, но јасно е дека таквите барања се неопходни и тоа што побргу. Нашите досегашни искуства на овој план се доста мали. Во сево ова треба да се вградуваат многу повеќе одошто досега користењето на новите наставни средства и помагала, потоа да се синхронизираат програмите на масовните медиуми со школските распореди на часовите. Сето тоа значи дека целата работа околу наставата по историја треба многу повеќе да се модернизира и осовремени.

II

Во комплексот на насоченото образование влегуваат и вишето и високото образование, што значи за нашата струка соодветни групи на педагошките академии, кои во принцип подготвуваат наставници за основните училишта, потоа соодветните групи на факултетите, кои пак во принцип, подготвуваат

професори за средните училишта. Од претходното излагање е јасно — со оглед на сегашната позиција на наставата по историја во основното училиште — дека тука се потребни промени и сообразувања, особено во смисла на зголемување на задачите на факултетите (отсек за историја) во подготвувањето на кадрите за основното училиште. И бројката на високошколските институции со своето „производство“ упатуваат на таа потреба.

Во високото образование (педагошките академии и факултетите) неспоредлива е големата разноликост и шареноликост одошто во пониските степени на образованието. Ова произлегува, меѓу другото, од начинот на донесувањето на наставните планови и програми, и воопшто од организацијата на целокупниот процес на работата. Пред сè, постои потполна изолираност на педагошките академии од факултетите и обратно. Од друга страна, додека педагошките академии имаат двопредметни групи (историја плус друг предмет) на факултетите, се обично, еднопредметни групи (чиста историја — општа и национална). Плановите и програмите на одделни високошколски институции толку се меѓусебе различни, дури и во некои структурални прашања, што сообразувањето е доста тешко, па и невозможно. Нам ни е јасно дека согласно со нашиот тип на федерализам, образованието, (наставата) се наоѓа во исклучителна надлежност на републиките и покраините. Но, исто така и методот на договарањето, спогодувањето, усогласувањето се камен темелник на нашиот самоуправен систем, кој е посебно значаен поради југословенската повеќенационална содржина. Сосема е јасно дека и во оваа важна сфера на општествената надградба — во образованието на наставниците за потребите на реформираното основно и средно училиште — нам ни се неопходни нови пристапи во изградувањето на нови методи на работата на интеркатедарската и друга соработка кои постепено ќе ја надминуваат изолираноста, затвореноста, а понекогаш и тесноста на устројството на нашите високошколски институции кои по нешто имаат свои примери во XIX век или во австроунгарските примери. Еден од ретките интеркатедарски договори кој е одржан како состанок на комисијата за настава по историја на факултетите на Сојузот на Друштвата на историчарите на Југославија во Херцегнови во мај 1971 година, нотира некои клучни прашања за кои на наредните состаноци требаше да се поведе стручна и аргументирана расправа, од која се очекуваше унапредување на нашата целокупна работа. За жал, таа расправа сè уште не е спроведена, ниту се поведе. Во тоа очигледно доцнине и, генерално земено, доцнине во реформските текови, иако има доста поединечни и успешни резултати. Тогаш е нотирано и прашањето за односите меѓу општата и националната историја во целокупниот образовен систем, со посебен осврт на ситуирањето на тој однос во нашата конкретна повеќенационал-

на ситуација. Карактерот на националното и општото во повеќенационалната заедница беше исто така предмет на расправа меѓу историчарите. Тесно поврзана со проблематиката на општата историја, евидентна е потребата од изучување и предавања за историјата на оние земји и народи кои на историската сцена се јавуваат изразито и масовно по втората светска војна. Во врска со тоа е и потребата од надминување на она што го наречуваме „европоцентризам“ во изучувањето на општата историја. Сè ова значи крупен зафат кој не може да се оствари без поширока општествена поддршка и позначајно и подолгорочно инвестирање во нови кадри. Навистина, тука се јавуваат и специфични проблеми како сите тие нови содржини да се вклопат во ограничениот број наставни часови и како сите тие потреби да се сообразат со критериумите што ги изградиле одделни самоуправни интересни заедници за бројот на наставниците за одделни предмети. Во последно време, врзано за забрзаната реформа на школството, поостро се постави и прашањето на односите меѓу „старата“ и „модерната“ историја. Според наставните планови за историја во средното насочено образование, во цела Југославија, а посебно во првата фаза на тоа образование, тежиштето е ставено на историјата по XV век додека за претходните периоди се оставени сè на сè 25—30 часа. Или уште попрецизно, во „модерната“ историја акцентот е ставен на времето по 1878 година, дури по Првата светска војна. Во истовреме на високошколските институции историјата, во принцип, се изучува рамномерно, но со опаѓање на бројот на наставниците за старите периоди. Познато е пак дека високошколските институции, особено факултетите, не подготвуваат само историчари за настава во училиштата, иако претежен број, барем досега, заминува таму. Постојат и други институции кои се пополнуваат со историчари, почнувајќи од музеите и архивите па до радиото и телевизијата. Од тоа стојалиште очевидно е дека во иднина ќе треба сè повеќе да се диференцираат наставните планови и програми. На ова треба да му се додаде и потребата од специјализација, потоа огромното подрачје на постојано стручно усовршување (перманентно образование) како за потребите на основните училишта, така и за насоченото средно образование, но и за други видови. Сите овие се работи кои би требало да бидат сообразени и поврзани во согласност со современите научни достигнувања, но и базирани врз нашите општествени определувања во целина, а на наставата по историја посебно како фундаментална дисциплина на целокупното општествено образование. Изнаоѓањето на нови можности за трансфер на научните резултати во наставата, посебно на оние од поновата историја, каде што тие резултати се и најбројни, секако дека е тесно поврзано за целиот процес од обучувањето на кадрите. Покрај тоа, сè уште не ѝ е дадено доволно значајно

место ни на методиката на наставата по историја во целина, ниту пак на факултетите постои јасна претстава за тоа дека сега наставата по историја во основните училишта е најкомплетна па според тоа на неа треба да и се посвети многу повеќе внимание одошто досега. Мислењата дека факултетите подготвуваат наставници само за средните училишта уште сега е неадекватно. Освен тоа, сегашните показатели за бројот на часовите по историја на одделни степени на образование упатуваат на помислата дека двопредметните наставни групи (историја-социологија, историја-филозофија, историја — географија, историја-општо народна одбрана итн.) би имале далеку поголема перспектива отколку еднопредметните. Дали е тоа сè така, како што одредените показатели тоа го назначуваат, би требало прецизно да се утврди со сите заинтересирани. Доколку тоа се покаже точно тогаш би произлегла задачата тоа најадекватно да се изрази и на високошколските институции. Историчарите од двопредметните наставни групи, посебно во помалите училишта какви ги има многу, би имале далеку поповолни шанси за вработување одошто оние со еднопредметна, а и ефектите во општественото образование на учениците би биле поголеми.

Сè уште постои отворено прашањето: еден или повеќе учебници, како за општата, така и за националната историја. Се работи, се разбира, за наши учебници, а не за преводи од странски. Расцепканоста тука сигурно доста пречи па би требало да се направат обиди тоа да се надмине, барем онаму каде што тоа е можно, како би направиле ние барем онолку колку што некои други народи направиле за нашата историја.

Издвојувајќи одделни прашања, намерата ни беше да укажеме на широчината на проблематиката на наставата по историја во целина во насоченото образование, а во врска со тоа и да укажеме на потребата на овој конгрес за тоа и во тој нов уставен контекст, да се поведе поширок разговор и да се изнесат искуствата, сугестиите и предлозите за да можеме да дојдеме до некои единствени ставови. Така усвоените заклучоци, зад кои ќе стоиме како стручно здружение на историчарите на Југославија, би биле основа за нашето дејствување во соодветните тела на нашиот самоуправен систем, а наедно и наш придонес во самоуправната преобразба на образованието и воспитувањето. Во тој склоп би било и прилог за подобрување на положбата на наставата по историја како клучна дисциплина на целокупното општествено образование.

Превела од српски јазик: Марица СЕРАФИМОВА